

den értelmiségi konkrétan állást foglaljon a rendszer ellen; természetes, hogy az apolitikus szakember is dolgozhat jól, munkájával használhat a társadalomnak. Másrészt viszont a „jó munka” kategóriáját nem lehet a politikai körülményektől és más értékektől elszakítva alkalmazni – s itt utal a színészek 1981 decembere után megkezdett televízió-bojkottjára, ami részben még ma is tart. Arról tehát, hogy mi használ, vagy árt a lengyel népnek, nem lehet egyedül a „jó munka” elvét alkalmazni, még akkor sem, ha a hatalmi elit bizonyos körülmények között ezt az egyéni magatartás megítélésének legfontosabb kritériumaként hangoztatja.

G. Gy.

Jan Litynski elemzése

Jan Litynskit, a KOR, majd a Szolidaritás Mazowszei (Varsói) körzeti Bizottságának tagját a szükségállapot kihirdetésekor le tartóztatták. Amikor kislánya keresztelőjére kiengedték, nem tért vissza a börtönbe, és illegalitásba vonult. Jelenleg a Szolidaritás Bujak vezette varsói földalatti szervezetének egyik képviselője. Az alábbiakban „Gondolatok a részvételről és a bojkottról” c. cikkét foglaljuk össze, amelyet a Párizsban megjelenő KULTURA havi folyóirat 1985 decemberi száma közölt.

A helyzet beható elemzését nyújtó cikk a parlamenti választások eredményét csak kiindulópontként kezeli. Litynski többek közt idézi Konrad Bielinskit, akit a TKK a választások megfigyelésével bízott meg, és aki szerint az akció elsőrendű célja nem az volt, hogy felhívja a figyelmet a választási csalásra, hanem hogy bebizonyítsa: „a hatóságok nem egyedüli ismerői a helyzetünknek”. A cikk első mondatai a következők:

„Az erőpróba döntetlenre végződött: a tavalyi részvételi arány (a helyi választásokon, A Szerk.) nagyjából változatlan maradt. Igaz, hogy az üldözött és bebörtönzött Szolidaritás-aktivisták és a frissen kibocsátott rendkívüli törvényekkel felfegyverzett hatóságok között a harc csak egyenlőtlen lehetett. De az igazság kedvéért hozzá kell tenni, hogy a Szolidaritás feladata jóval könnyebb volt: nem volt más dolga, csak igazat mondani. A hatóságok

ennél sokkal többre vágytak: a bebizonyíthatatlant akarták bebizonyítani... Elsősorban azt, hogy a küszöbön álló tréfát valódi választásnak kell tekinteni. Ez egy tekintetben sikerült is: a Szejm képviselő-jelöltjei hittek nekik és a választások előtti nyilatkozataik ezzel a jámbor kijelentéssel kezdődtek: „Ha megválasztanak...”. Litynski a továbbiakban leírja a „propagandaorgiát”, amely inkább kínos feszengést keltett, mintsem megbotránkozást, és már-már azzal fenyegetett, hogy a választók végül mégsem lesznek hajlandók az urnákhoz járulni. Végső soron azonban a lengyelek 60%-a mégiscsak szavazott.

„Mindez nyilvánvaló bizonyítéka annak, milyen mélyre hatoltak a létező szocializmus gyökerei Lengyelországban. Az emberek hajlanak arra, hogy kerüljék a szabadsággal szükségszerűen együttjáró veszélyeket, ami egyben azt is jelenti, hogy elfogadják a kommunista rend alapvető elvét: ha engedelmeskedsz, nem eshet bajod. Hallgatólagosan elismerik, hogy az állam a javak és az előnyök egyetlen osztogatója, és hogy ezek csak az engedelmes állampolgárt illetik meg.”

Litynski tisztában van azzal, hogy a szavazók többsége visszatartásánál a fenti vádat, és jó néhány elfogadható indokot tudna felsorakoztatni tette igazolására. Szívük mélyén még mindig a Szolidaritás tagjai. De ez is csak a privát meggyőződés és a nyilvános magatartás közötti szakadékot illusztrálja. A szerző nagy megértést tanúsít az elgyötört, agyonhajszolt és kimerült kenyérkeresők és családjaik, (és) a helyi párttitkárok kegyeitől függő parasztok és kisiparosok iránt. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a parasztok *en bloc* mentek el szavazni vagy tartózkodtak a szavazástól; míg egyes falvakban több, mint 90%-os volt a részvétel, másutt 20%-ot sem ért el. A szerzőt megdöbbeníti a sziléziai iparvidéken tapasztalt nagy részvételi arány (elfelejtkeztek volna négy évvel ezelőtti makacs ellenállásukról?). Ezen a vidéken egyszerre érvényesül az erős anyagi ösztönzés és a kíméletlen, csaknem halálos kizsákmányolás. Az emberek többsége mintegy ez ellen védekezik, amikor nem lép be az új szakszervezetekbe; több mint 12%-uk még mindig fizeti a Szolidaritás tagdíját. Wroclawban, Nova Hután és

Ursusban, sőt Jastrzębiében (Szilézia) a részvétel viszonylag alacsony maradt.

A privát meggyőződés gátlástalan (mert tömeges és névtelen) zúgolódásban nyilvánul meg, utcákon, sorbanállás közben, villamosokon: ott senki sem meri védelmezni a hatóságokat. De a kormány szemében mindez tulajdonképpen biztonsági szelep, amely szinte beleépült a rendszerbe, annál is inkább, mert egy fillérbe sem kerül. Sőt, vannak hatósági engedéllyel rendelkező zúgolódók is, élükön Alfred Miodowicz-csal, az új szakszervezetek fejevel, és a parlamenti képviselő Krystyna Zielinskával. Az utóbbi kíméletlenül leleplezi a legkisebb hozzá nem értést és ostobaságot is – alsó szinten. A régi „siker-propagandát” ugyanis kiválóan alkalmazzák az új körülményekhez. A vezetők továbbra is kivételesen hozzáértők, szorgosak és éleslátók. A rendszer hibáinak forrása a végrehajtók – azaz a nép – hozzá nem értése, lustasága és engedetlensége. Ki ne tudná, hogy az anarchiára hajlamos lengyeleket milyen nehéz kormányozni!

A sajtó egy része is a lengyel problémák efféle szemléletének szolgálatában áll, elsősorban a *Polityka* és népszerű változata, a *Veto*, amelynek eltökélt szándéka a fogyasztók érdekeinek védelme, olyannyira, hogy közli a feketepiac szélsőséges árait, és nem riad vissza a rock and rolltól és egy kis pornográfától sem. A *Polityka* bírálni merészeli a hatályban lévő szakszervezeti törvényt, és rámutat, hogy a gazdasági reform a visszajára fordul. De mindebből azt a következtetést vonja le, hogy, eltekintve az efféle apróságoktól, Lengyelországot ma végre egy hozzáértő és gyakorlatias team vezérli, azaz a szebb jövő már csak karnyújtásnyira van. Természetesen ez a szóban forgó vezetők véleménye is:

„Miniszterek és államtitkárok gyakori interjúkban egyszerű állampolgároknak tüntetik fel magukat, akik jobb meggyőződésük ellenére vállukra vették egy hálátlan nép irányításának sok vesződséggel járó terhét. Rajongnak a demokráciáért és szíves-örömet megosztanak hatalmuk egy részét a legszélesebb értelemben vett társadalommal... De a tapasztalat arra tanította meg őket, hogy az engedetlen nép a szabadságból anarchiát csinál. Ezért aztán, ahogyan Barcikowski államtitkár mondta

nemrég, „a toleranciának határt kell szabni”. A határokat az állambiztonsági szervek és a törvényszékek jelölik ki, rendkívüli törvények írják körül, és cenzorok őrködnek felettük. A kiváló személyiség azt is hozzátehetette volna, hogy az igazmondásnak is megvannak a határai, még ha kellően rugalmasak is. A választások hivatalos eredményei legalább annyival térnek el a szovjet blokk többi országában kötelező 99%-tól, mint a valódi eredményektől. Amikor a hatóságok az igazmondás határait ilyen szabadon tologatják, kiderül, hogy tulajdonképpen mennyire is ragaszkodnak a társadalom jóváhagyásához: bebizonyították, hogy ha kell, megvannak nélküle is. Csakhogy a társadalmi jóváhagyás a normalizálást jelentené. A népnek meg kellene békülnie a rabssággal, sőt mi több, szeretnie kellene a gazdáit. Végülis ki nem szeretné, ha szeretnék?”

Társadalmi jóváhagyás híján a büntetések és kiváltságok bonyolult és átfogó rendszere biztosítja az emberek függését a hatóságoktól. A rendszert önkényesen alkalmazzák, ami ahhoz vezet, hogy a törvényeket senki sem tiszteli és a korrupció egyre inkább terjed. Következésképpen gyakorlatilag mindenki bűnös, hiszen valami törvénytelen dolgot művel, tehát bármikor rajtakapható. Bárki könnyűszerrel talál olyat a barátai között, sőt a saját családjában, aki hozzájut valamilyen áruhoz vagy részesülhet valamilyen kiváltságban, és kész az illető segítségére sietni valamilyen gyanús ügyletben, amely az életet egy kissé megkönnyítheti. Ebből aztán a családokon belül különböző elkötelezettségek származnak, és ez hozzájárult a választásokon tanúsított magatartások megoszlásához. Másfelől mindebből az is kiderül, hogy a tisztségviselők, párttagok és a rendszer egyéb hívei nem közömbösek mások véleménye iránt. A közvélemény nyomása meglehetősen nagy. Egyes párttagok nem verik nagydjára hovatartozásukat, és az új szakszervezetek taglistái nem nyilvánosak. Szűk körben nyilván sokkal többen dicsekednek el azzal, hogy nem szavaztak, mint a Szolidaritás megfigyelői által megállapított 40%. Rakowski miniszterelnökhelyettes egy gyűlésen elpanaszolta, hogy sokak a társadalmi nyomás miatt nem merik a rendszer híveinek vallani magukat. A rendszer híveinek viszont leghőbb

vágya, hogy barátaik így emlékezzenek meg róluk: „párttag, de azért rendes ember”. Talán efféle vágyak vezették a gdanski biztonsági szolgálat azon munkatársait, akiket a Szolidaritással való együttműködés vádjával letartóztattak, és a választási bizottságok egyes tagjait, akik a valódi részvétel adatairól beszámoltak a Szolidaritás megfigyelőinek.

„Azt ugyanis mindenki tudja, hogy az augusztus utáni változások visszafordíthatatlanok. A változás arányait 1981 decembere erősen megnyírbálta, de iránya változatlan maradt. Ezt bizonyítja az a 10 millió ember, aki nem volt hajlandó részt venni a választási komédiában. Mind a hatóságok, mind a Szolidaritás megtették a magukét azért, hogy a nem-szavazók egytől egyig tisztában legyenek döntésük valódi jelentésével”.

A szerző összehasonlítja a jelenlegi helyzetet a közel 40 évvel ezelőtt, az 1947-es választások után bekövetkezett állapotokkal. Az akkori Lengyel Parasztpárt (a Stanislaw Mikolajczyk vezette PSL), amely óriási támogatásnak örvendett az egész országban, csak 28 mandátumot tudott szerezni, és még arra sem volt módja, hogy a csalást leleplezze. Ma a Szolidaritás sokkal jobb helyzetben van. Bele sem kellett keverednie a választási játszmaiba: nem volt más dolga, mint megszámlálni a választókat (és elkerülni, hogy rajtakapják, ami egyszerű szervezési kérdés). Ezt kitűnően végrehajtotta, és ami a legfőbb, becsületesen. De a választások valódi eredménye csalódást okozott a Szolidaritásnak.

„Vége a nemzeti egység mítoszának, amely szerint Lengyelországban mindenki ellenzi a kommunizmust. De ez nem is olyan nagy baj. Még a Szolidaritás legalitásának korszakában is több kár származott belőle, mint haszon. Olyan volt, mint valami hangtompító, amely megnehezíti a valódi társadalmi folyamatok megértését. Ha biztosak lehetünk is abban, hogy szabad választásokon a kommunista párt (...) csak a szavazatok egy kicsiny hányadát kapná meg (...), azt viszont megtanultuk, hogy a december utáni kommunista rendszer képes volt lényegében konformista magatartásra készíteni a lengyel társadalom 60%-át. A mi várakozásunkhoz képest ez sok;

de ahhoz túl kevés, hogy az ország vezetői otthon érezhessék magukat.”

A bojkott rávilágított az egyház és a Szolidaritás együttműködésének valódi mértékére is. A szerző szerint ez egy „különlegesen kényes” kérdés. Felhívja a figyelmet arra, hogy a rendszer nem egyszerűen vallásellenes ideológiai meggyőződésből harcol az egyház ellen.

„A szovjet befolyással szemben tanúsított lengyel ellenállás ereje nagyrészt az egyháznak köszönhető. Ha nem is tagadjuk a hasonló mozgalmak fontosságát a szovjet blokk egyéb országaiban (...), nem tekinthetünk el az eredmények közötti különbségektől. Az egyház erkölcsi támogatása nélkül a lengyel ellenzék szerepe nem lenne nagyobb, mint a többi országban. Ugyanakkor azonban az egyház szerepe abból következik, hogy a lengyel népet erős szálak fűzik a katolikus valláshoz. (...) A sztálini korszakban az üldözött egyház volt az egyetlen intézmény, ahol igaz szavakat lehetett hallani; de ugyanilyen fontos, hogy e szavak hívőkkel zsúfolt templomokban hangzottak el.”

A szerző elismeri, hogy az egyháznak óvatosan kell cselekednie, és mindenáron el kell kerülnie a kormánnyal folytatott tárgyalások megszakadását. Az eszmecsere mérséklő befolyást gyakorol a kormányra és védelmet nyújt a megtorlások ellen. Litynski megjegyzi, hogy az egyház hol szertelen magasztalás tárgya (a szerző szerint olyan csoportok részéről, amelyek monopolizálni szeretnék az egyház támogatását), hol éles kritikával illetik amiatt, hogy túl engedékeny a hatóságokkal szemben (ezt azok teszik, akik szeretnék, ha az egyház vezetné az ellenzékét és elvégezné helyettük a munkát). A szerző továbbá megjegyzi, hogy az egyház korántsem egységes. A laikusoktól eltekintve, mind az egyszerű papok, mind a püspökök között is vannak véleménykülönbségek. Furcsa, hogy némelyek szeretnék, ha az egyházat felülről vezetnék, mint egy leninista pártot. A mérsékelt kritika másfelől jó szolgálatot tesz az egyház vezetőinek. Míg az egyház talán hibát követett el, amikor nem hangsúlyozta eléggé a Szolidaritás legalitási törekvéseit, a választásokkal kapcsolatos magatartása viszont hibátlan volt. Természetesen nem támogathatta nyilvánosan a bojkottot, és

helyes, hogy nem tette. A püspökök hallgatása önmagáért beszélt. Aki a miséről egyenesen az urnákhoz sietett, csak saját rossz lelkiismeretét okolhatja.

A cikk hátralévő része az ellenzék lehetséges politikai alternatíváival foglalkozik. A legfőbb kérdés a kompromisszumot illeti. Jacek Kuroń elkeseredett felhívása 1982 elején (aki „kiutat próbált keresni ott, ahol nincs kiút”) a rendszer megdöntésére és lehetőleg közvetlen tárgyalásokra a Kremmel, nem volt reális. Ugyanez áll az általános sztrájk gondolatára (elsősorban Zbigniew Romaszewski) és arra is, hogy az 1980-as győzelmet radikálisan új körülmények között meg kell ismételni. De hogyan lehet kompromisszumot kötni, amikor a másik fél ezt szemmel láthatóan nem óhajtja? Litynski röviden megemlíti Stefan Bratkowski és az episzkopátus szociális tanácsa javaslatait, de főképp Wiktor Kulerski és Zbigniew Bujak gondolatát tárgyalja, akik egy hosszú harcra berendezkedő „független társadalom” létrehozását indítványozzák. Ez utóbbi nem zárja ki sem az általános sztrájkot, sem a tárgyalásokat a rezsimmel, bármelyik utat jelöljék is ki a körülmények. A TKK vezetésével megteremtendő független társadalom gondolata „önmagát valóra váltó próféciónak” bizonyult. Wrocławban Frasyniuk vezetése alatt egy bonyolultabb szerkezetű mozgalom alakult ki, és Morawiecki „Harcoló Szolidaritás”-a is hatékonyabb. A Szolidaritás az egyetlen olyan szervezet, amely nem egyezett bele jogainak átruházásába, és még ma is szervezett vezetőséggel rendelkezik: nyilvánosan Walesa, és illegálisan a TKK. Sajnálatos, írja Litynski, hogy a többi felosztatott szervezet, mint az Újságírószövetség (SDP), az Írószövetség (ZLP), a Színészek szövetsége (ZASP), a képzőművészek (ZPAP) és a független diákszövetség (NZS) nem tartottak fenn szervezett vezetőséget.

A szerző a továbbiakban azokról a csoportokról ír, amelyek a Szolidaritáson kívül alakultak meg, és azt vagy túl radikálisnak, vagy nem eléggé radikálisnak tartják. E csoportok mindegyike kifejezetten politikai vagy ideológiai beállítottságú, és a jövőt a jobboldal és baloldal, illetve szocializmus kontra liberalizmus jegyében tárgyalja. Közös vonásuk, hogy végső céljuknak Lengyelország függetlenségét tekintik, noha nem képesek pontosan kifejtetni, hogyan akarják elérni ezt a célt.

Az ilyen bírálóat a Szolidaritásnak hasznára válik, mert ha közepesen helyezkedik is el, még nem biztos, hogy az egyetlen helyes utat választotta. A Szolidaritás továbbra is a lengyel ellenállás fővonalát képviseli, és programja elsősorban nem politikai program. Meggyőződése, hogy a független társadalom legfőbb célja a szabad szakszervezeti mozgalom. De ha van is értelme annak, hogy a jelenlegi ellenállás apránként hallgatólagos engedményeket csikarjon ki a hatóságoktól, „ez még nem tölti be az űrt a jelen és a távoli jövő között”.

„Nem elég kijelenteni, hogy a mai tevékenységünk határozza meg, milyen lesz a jövő Lengyelországa, még ha igaz is, hogy a választott eszközök meghatározzák a cél jellegét. A kérdés az, milyen legyen a mozgalom az elkövetkezendő három vagy öt évben. A vezetőség képtelen válaszolni erre a kérdésre, és ezért joggal érheti bírálóat, ezúttal elsősorban a mozgalom tagjai részéről. A mai napig senki sem tudott akár csak megközelítő választ adni a kérdésre: mit kell tenni, ha a rezsim elég erősnek bizonyul ahhoz, hogy ellenálljon a társadalmi nyomásnak, és ne tegyen semmilyen (lényeges) engedményt. Más szóval, amikor több év távlatában kell gondolkodnunk, és kizárjuk a birodalom összeomlásának vágyálmát, szükségszerűen elérkezünk a hatóságokkal folytatandó — bármily minimális — együttműködés gondolatához, és újra előttünk áll az ördögi kör: a megvalósíthatatlan kompromisszumok keresése.”

A jövő kérdése tehát megoldatlan. De a Szolidaritásnak erőt ad az, hogy széles körű nemzeti mozgalom maradt, hogy vezetőségét a társadalom minden rétegéből támogatják, és hogy sok ember életének állandó elemévé vált. A Szolidaritás fennmaradásának minden újabb éve csökkenti azt a veszélyt, hogy a normalizálás elsöpörheti a mozgalmat. A szerző szerint ez elegendő ok a jogos optimizmusra.